

Sosiale roller og lokale og globale interesser i vurderingen av språksituasjoner

Florian Hiss
Universitetet i Tromsø

Sammendrag

Kommer det samiske språket til å dø ut? Trusler mot det språklige mangfoldet og mulig språkdød er hyppig diskutert i det flerspråklige Nord-Norge. Deltakere i denne diskursen er talere, lokale aktører, forskere og fageeksperter, statlige myndigheter, politikere og globale organisasjoner som UNESCO. Denne studien tar utgangspunkt i tre ulike vurderinger av den samiske språksituasjonen og språkenes fremtidsperspektiver som ble presentert i forskjellige medietekster. Tekstanalysen viser hvordan disse representasjonene av språksituasjonen involverer ulike sosiale roller og rollesett, og hvordan evalueringene påvirkes av disse. Operasjonaliseringen av rollesett i diskursen kan innebære konflikter mellom ulike interesser og effekter i kommunikasjonsprosessen, blant annet mellom globale og lokale perspektiver. Analysen viser at det er viktig å betrakte den diskursive konstruksjonen av trusler og varsler om truende språkdød i lyset av de ulike sosiale rollene og interessene som på ulike nivå deltar i å lage diskursen.

Introduksjon

I det flerspråklige Nord-Norge har kontakten mellom norsk og finsk-ugriske språk gjennom tiårene med aggressiv assimileringpolitikk ført til at språk som samisk og kvensk, som er hjemmehørende i Norge, har forsvunnet på mange plasser der de tidligere var i bruk som dagligspråk, og det er uvisst om fremtidige generasjoner fortsatt vil bruke og bevare språkene. Dermed er muligheten for at språkskiftet fortsetter til at språkene forsvinner helt, en fast bestanddel av dagens sosiolingvistiske situasjon. Dette innebærer at ulike aktører engasjerer seg i en språklig metadiskurs om språkenes situasjon, fremtidig utvikling, trusler, utfordringer og ønsket om å bevare og revitalisere språkene. Det er ikke sjelden at globale og lokale perspektiver på språklig mangfold møtes i denne diskursen. Store globale organisasjoner, som FN-organisasjonen UNESCO og en rekke ikke-statlige organisasjoner som Terralingua eller SIL, går inn på globalt nivå for å forsvare og bevare verdens språklige mangfold. Også mange språkforskere i hele verden er aktive. På lokalt nivå er det først og fremst talerne selv, språkaktivister, politikere og også forskere som på ulike måter er personlig involvert, som engasjerer seg for språkbruken og som deltar aktivt i diskursen om den språklige utviklingen. Ansvar for språkpolitiske beslutninger, strategier og ressurser ligger hos nasjonale, regionale og kommunale myndigheter.

I denne studien analyserer jeg tre medietekster som presenterer forskjellige vurderinger av situasjonen de samiske språkene befinner seg i. Når artikkelforfatterne presenterer en vurdering av språksituasjonen,

involverer de ulike aktører både på lokalt og globalt nivå. Analysen av de språklige valgene i de tre artiklene viser hvordan ulike sosiale roller blir relevante i tekstene, og hvordan relasjonene mellom disse påvirker vurderingen av språksituasjonen.

Den globale diskursen om truede språk bygger på den generelle antagelsen at minst halvparten av dagens omtrent 7000 språk i verden vil være forsvunnet om få generasjoner (f.eks. Austin og Sallabank 2011). De siste årene har ulike forskere satt et kritisk søkelys på denne globale diskursen og dens praksiser (f.eks. Blommaert 2001; Hill 2002; Errington 2003; Heller og Duchêne 2007; Jaffe 2007; Muehlmann 2007; Moore et al. 2010). Noen av kritikerne fremhever at diskursen sentralt bygger på ulike representasjoner av språklige situasjoner i form av tall, dvs. antall språk i verden, antall talere som snakker et språk, antall år som språket har igjen å leve, antall domener som et språk brukes i, osv. (Hill 2002; Heller og Duchêne 2007; Moore et al. 2010). Andre kritiserer den utstrakte bruken av metaforer fra biodiversitetsdiskursen og den tette koblingen som konstrueres mellom språklig diversitet og biodiversitet (f.eks. Muehlmann 2007). Ofte bygger retorikken som brukes for å forsvare verdens språklige mangfold på Boas (1911 [1938]) kulturel relativisme som ser kulturelle samfunn som kvalitativt forskjellige deler av et globalt mangfold, eller på Sapir-Whorf-hypotesen (Sapir 1921; Whorf 1939 [1956]) som går ut fra at ethvert språk og dets struktur systematisk former dets talernes tanker og tankemåter. Derfor fastslår retorikken at språkets mangfold må bevares for å bevare kunnskap og kulturer som en del av verdens kulturarv. Heller og Duchêne (2007), Muehlmann (2007) og andre bidragsytere i Duchêne og Heller (2007) peker på at globale institusjoner og forskere aktivt bidrar til å skape den globale diskursen om verdens språklige mangfold. Denne rollen er sterkt knyttet til både interesser og ideologier. Også Irvine og Gal (2000) fremhever at forskere har spilt en sentral rolle i dannelsen av språkideologier på ulike steder i verden og til ulike tider i språkforskningens historie.

Som kommunikasjonsprosess har diskursen om truede språk mye til felles med andre risikodiskurser, for eksempel diskursene om klimaendringer eller sykdomsepidemier (SARS, svineinfluensa, fugleinfluensa osv.). Alle disse diskursene fokuserer på en potensiell trussel eller fare som ligger i en utvikling med ukjent utgang. Det handler om negative utviklinger som en ikke har tilstrekkelig nok kunnskap til å kontrollere. I slike diskurser får ofte eksperter en særskilt rolle til å forklare utviklingen og å evaluere risikoen. Ekspertrollen innebærer et stort ansvar, og den kan ha stor påvirkning på diskursen. For eksempel viser Nerlich og Halliday (2007) i sin studie om hvordan risiko og trusler ble kommunisert i

media og fagtidsskrifter under SARS-epidemien i 2005 at fagekspertene har spilt en særskilt rolle i dannelsen og utbredelsen av nye metaforer i den offentlige diskursen.

Personene, gruppene og institusjonene på globalt og lokalt nivå har ofte forskjellige interesser, de representerer forskjellige ideologier, og de har ulike perspektiver på språket. De ulike perspektivene og interessene møtes i de lokale og regionale media når de skriver og rapporterer om hendelser og aktiviteter på globalt nivå. Dette ser vi i de tre lokale artiklene som ble publisert i begynnelsen av 2010 om UNESCOs *Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley 2010).

Representasjon av språksituasjonen i medietekstene

I denne studien tar jeg utgangspunkt i de språklige valgene i tre medietekster som ble publisert på de samisk- og norskspråklige nettsidene til *NRK Sámi Radio* og i de samiske avisene *Ávvir* (på samisk) og *Ságat* (på norsk) i januar 2010. Alle de tre artiklene refererer til et radiointervju med fageksperten, professor i samisk språk Ole-Henrik Magga, på den samiske radiokanalen *NRK Sámi Radio*. Temaet er varselet om samisk språkdød i UNESCOs *Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley 2010). De to artiklene som ble publisert på norsk på nettsidene til *NRK Sámi Radio* (6.1.2010) og i avisen *Ságat* (9.1.2010) har overskriften *Samisk vil dø ut*. Den tredje artikkelen som er skrevet på samisk og som ble publisert både på *NRK Sámi Radio* nettsider (6.1.2010) og i den samiskspråklige avisen *Ávvir* (6.1.2010), har derimot overskriften *Giella ii jávkka 100 jagis* ('Språket forsvinner ikke om 100 år').

Tekstene er litt ulike i lengde, men alle gjengir stort sett det samme proposisjonelle innholdet: UNESCO har laget et språkatlas over alle truede språk i verden. De samiske språkene er med på UNESCOs kart og kategoriseres som truet i forskjellig grad. UNESCO varsler at en del av disse språkene vil være forsvunnet om 100 år. Tekstene gjengir også kommentarene fra professor Ole-Henrik Magga som står frem som samisk fagekspert og fremhever atlasets betydning for både det samiske og det norske samfunnet og gir en egen vurdering av det samiske språkets situasjon. Ifølge medietekstene mener han at sørsamisk og lulesamisk sannsynligvis vil forsvinne, mens nordsamisk vil overleve minst 100 år til.

Når en tar i betraktning at de tre tekstene tar for seg det samme temaet og at alle stort sett presenterer det samme proposisjonelle innholdet, så er det overraskende at tekstenes overskrifter motsier hverandre slik at de enten varsler språkdød eller hevder at nettopp dette ikke kommer til å skje med det samme.

Analysen av tekststrukturer, heteroglossi i tekstene og kontekstualisering gjennom metaforer og andre språklige virkemidler kan

forklare hvordan ulike roller og kontekster i møtet mellom globale og lokale interesser styrer risikodiskursen om samisk som et truet språk.

Tekstanalyse

Alle tre artiklene innledes med en kort ingresstekst. Ingressene gir leseren et førsteinntrykk av den språklige situasjonen som beskrives i artiklene. Analysen av strukturen i de tre ulike ingresstekstene viser noen enkle språklige valg som har stor virkning på presentasjonen og evalueringen av situasjonen i et optimistisk eller et pessimistisk perspektiv. De ulike tekststrukturene har mye å si for om situasjonen presenteres og evalueres i et optimistisk eller pessimistisk perspektiv.

- (1) a. - **Samisk vil dø ut**
b. UNESCO frykter
c. at det samiske språket vil dø ut i løpet av noen få generasjoner.
d. - Ikke alle samiske språk vil overleve,
e. sier samisk språkprofessor.
(NRK Sámi Radio, 6.1.2010)
- (2) a. - **Samisk vil dø ut**
b. UNESCO frykter
c. at det samiske språket vil dø ut i løpet av noen få generasjoner.
d. Samisk språkprofessor Ole Henrik Magga er ikke fullt så pessimistisk.
e. Han tror
f. nordsamisk vil overleve, i det minste lenger enn UNESCO spår.
(Sáгат, 9.1.2010)
- (3) a. - **Giella ii jávkka 100 jagis**
språk.NOM Neg.3sg forsvinne 100 år.LOK¹
'Språket forsvinner ikke om 100 år'
b. Nu lohká Sámi Allaskuvlla
slik sier.3sg Samisk Høgskole.GEN

¹ Forkortelser:

NOM= nominativ

ILL= illativ

Neg= negasjonsverb

GEN= genitiv

Dem= demonstrativt pronomen

3= 3. person

LOK= lokativ

Rel= relativpronomen

sg/pl= singularis/pluralis

P= personnavn

- giellaprofessor Ole Henrik Magga
språkprofessor.NOM P.NOM
 ‘Slikt sier professor ved Samisk Høgskole Ole Henrik Magga’
- c. dasa go UNESCO oaivvilda
Dem.ILL at UNESCO anta.3sg
 ‘om at UNESCO antar’
- d. sáme giela gullat daid gielaid searvái
samisk.GEN høre Dem.pl.GEN språk.pl.GEN gruppe.ILL
 ‘at det samiske språket hører til gruppen av de språkene’
- e. mat jávket lagamus čuođi jagis.
Rel.pl.NOM forsvinne.3pl neste hundre år.LOK
 ‘som forsvinner i de neste hundre årene.’
 (Ávvir, 6.1.2010; NRK Sámi Radio, 6.1.2010)

Tekstutdragene i eksemplene (1), (2) og (3) viser tre ulike perspektiver på det samme temaet som varierer mellom et ganske optimistisk syn (3) og et veldig pessimistisk syn (1). De forskjellige perspektivene oppstår gjennom forskjellige lingvistiske valg i tekstenes strukturer som bestemmer rammer og kontekster. Fairclough (2003: 53) understreker at det bestandig finnes valgmuligheter for hvordan rammer kan konstrueres og hvordan utsagn kan relateres til ulike kontekster.

En av disse valgmulighetene er valget av overskriften som har en fremtredende posisjon og danner en vesentlig ramme i alle tekstene (ibid.: 53-54). Overskriften er i alle tre artiklene også den første informasjonen som tekstene bygger på. I (1) og (2) har artikkelforfatteren valgt å presentere UNESCOs varsel i overskriften, i (3) bruker forfatteren den samiske ekspertens utsagn. Disse forskjellige utsagnene i overskriftene representerer to motsatte ståsteder. Informasjonsstrukturen i (1) og (2) utvikler seg på grunnlag av utsagnet at det samiske språket dør. I (3) bygger tekststrukturen på påstanden at nettopp dette ikke vil skje i løpet av de neste hundre årene.

Hver tekst er oppbygget slik at det projiseres utsagn og synspunkt fra både UNESCO og den samiske fageksperten. Strukturelt involverer projisering minst to setninger. Den projiserende setningen nevner en kilde og uttrykker en verbal eller mental handling (*noen sier at .../noen tenker at ...*). Den projiserte setningen presenterer det som blir sagt eller tenkt. Dermed danner den projiserende setningen en ramme for den projiserte proposisjonen. Den sørger også for at det projiserte utsagnet føyes inn i den øvrige teksten.

I eksempel (1) består teksten av to setninger som hver projiserer et utsagn, først UNESCOs posisjon (1c) og så fagekspertens posisjon (1d). Rekkefølgen danner en symmetrisk struktur: projiserende setning (1b) –

UNESCOs utsagn (1c) – fagekspertens utsagn (1d) – projiserende setning (1e). Kohesjonen mellom innholdet i de projiserte utsagnene i (1c) og (1d) skaper koherens i teksten.

I eksempel (2) fremhever tekststrukturen en kontrast. Teksten har samme overskrift og begynner i (2b-c) med den samme setningen som også i (1b-c) presenterer UNESCOs vurdering av de samiske språkernes situasjon. Men her er det føyet inn en setning til i (2d) som presenterer fageksperten Ole Henrik Magga i temaposisjon og fremhever at han har en annerledes holdning. Setningen i (2e) projiserer ekspertens syn (2f). Tekststrukturen har altså følgende mønster: projiserende setning (2b) – UNESCOs utsagn (2c) – kontrast (2d) – projiserende setning (2e) – fagekspertens utsagn (2f).

I eksempel (3) ligger hovedfokuset på fagekspertens posisjon som presenteres i overskriften (3a). Verbet *lohká* ('sier') i (3b) projiserer fagekspertens utsagn i (3a). (3c), (3d) og (3e) er underordnet hovedsetningen i (3b). (3c) projiserer UNESCOs utsagn som en infinitivkonstruksjon i (3d) og (3e). Rækkefølgen markerer den viktigste forskjellen mellom (3) og de andre to tekstene. Her er det fagekspertens optimistiske utsagn som presenteres først og danner det tematiske utgangspunktet for tekstens videre oppbygging.

Tekstene skiller seg fra hverandre, ikke bare i tekstoppbyggingen og i hvilken rekkefølge de ulike stemmene presenteres, men også i noen kvalitative modifiseringer av de forskjellige utsagnene og posisjonene. Vi har sett at alle tekstene presenterer informasjonen om UNESCOs varsel om samisk språkdød som projisering. Dette gjøres på forskjellige måter. Tekstforfatterne velger forskjellige verb til å projisere UNESCOs forutsigelse om at samisk språk vil dø ut. De forskjellige verbene modifiserer den projiserte proposisjonens forhold til virkeligheten på ulike måter.

I (1b) og (2b) velger forfatteren verbet *frykte*, mens den samiskspråklige journalisten i (3c) velger verbet *oaivvildit* ('anta, ta stilling til'). Begge verbene signaliserer at UNESCO mener noe, men ikke vet sikkert om det vil inntreffe. Dermed markerer artikkelforfatteren at den presenterte proposisjonen er UNESCOs standpunkt som ikke nødvendigvis deles av andre. Ved siden av valgene i tekststrukturen bidrar altså også dette valget til å skape en distanse mellom UNESCOs, fagekspertens og artikkelforfatterens posisjoner.

Verbet *frykte* i (1b) og (2b) har i utgangspunkt en sterk emosjonell betydning. Det projiserer ikke et faktum som kan vurderes som sant eller usant, men en hendelse som UNESCO er redd for at kan inntreffe. Dermed fokuserer det sterkt på den projiserte hendelsen som kan påvirke den

sansende emosjonelt. Det samiske verbet *oaivvildit* henviser tydelig til kilden som har ansvaret for sannhetsverdien i den projiserte proposisjonen. Valget bidrar sterkere enn i de norske tekstene til å uttrykke en kritisk posisjon overfor UNESCOs posisjon. Fagekspertens utsagn presenteres derimot i alle tekster uten flere modifiseringer av sannhetsverdien gjennom verbene *si* og *lohkat* ('si').

Vi ser altså at en kan identifisere en rekke funksjonelle språklige valg i de tre avistekstene som bidrar til ulike posisjoneringer og vurderinger av saken. I det følgende skal jeg belyse de stemmene og sosiale rollene som gjennom disse språklige valgene involveres, organiseres og settes opp mot hverandre i tekstene.

Heteroglossi

Analysen av tekststrukturene viser at noen enkle strukturelle valg gir utslag for at språksituasjonen representeres på ganske ulike måter. I representasjonen av saken opererer tekstene med ulike stemmer. Det er sammensetningen av de forskjellige stemmene i teksten som formidler oss et inntrykk av hele temaet. Som kilder fremstår først og fremst UNESCO og den samiske eksperten. Men også en tredje stemme spiller en viktig rolle i tekstene, nemlig artikkelforfatternes journalistiske stemme. Denne reporterstemmen er ikke nøytral. Begrepet *journalistic voice* brukes som taksonomi for måten forfatteren av en journalistisk tekst formidler positive eller negative vurderinger (Martin og White 2005; White og Thomson 2008). En slik journalistisk stemme kan være ulikt utpreget i forskjellige tekstsjangere. En mulighet er at artikkelforfatteren bruker eksplisitte evalueringsuttrykk som markerer en personlig holdning. I disse tekstene benytter artikkelforfatterne seg av heteroglossi.

Heteroglossi er en egenskap ved tekstene som i stor grad preger de journalistiske stemmene som presenterer saken. Bakhtin (1934 [1981]: 324) beskriver heteroglossi som "*another's speech in another's language, serving to express authorial intentions but in a refracted way*" (fremheving i original). Tekster i mange ulike sjangere kan involvere en dialog mellom flere ulike stemmer, selv om det bare er én forteller eller reporter som kommuniserer innholdet. På ulike måter kan de involvere andre tekster og andre personers ord og posisjoner. Å projisere andres utsagn og gjengi disse som direkte tale er en veldig eksplisitt måte å gjøre dette på.

Forfatteren kan velge om og hvordan andre stemmer benyttes og i hvilken kontekst han vil presentere dem. Reporterstemmen har derfor en forholdsvis mektig posisjon, fordi den kan benytte de andre stemmene for å konstruere en egen posisjon og å antyde en vurdering av situasjonen. Ved å bruke og posisjonere andres stemmer kan journalistens vurdering forbli implisitt. De ulike valgene for å strukturere og kontekstualisere

informasjonen i de tre tekstutdragene danner altså grunnlaget for hvordan de tre ulike vurderingene av språksituasjonen formidles.

Jeg diskuterer den polyfone fremstillingen og valgene innenfor tekststrukturene med fokus på heteroglossi som en sentral egenskap ved tekstene i kommunikasjonsprosessen og på forholdene mellom de ulike sosiale rollene som representasjonen involverer.

Sosiale roller

Ved å representere de ulike stemmene velger artikkelforfatterne å involvere ulike sosiale roller: UNESCO, fageksperten, leserne som medlemmer av lokalsamfunnet og journalisten. Samspillet mellom de ulike rollene organiseres gjennom heteroglosse strategier som omfatter projisering av fagekspertens og UNESCOs stemmer, posisjonering av den journalistiske stemmen og formidling av budskapet til leserne.

En årsak til de store avvikene mellom de ulike vurderingene, ligger i relasjonene mellom de ulike rollene som er involvert i saken. Merton (1957, 1968) diskuterer en grunnleggende premiss ved sosiale roller, nemlig at enhver sosial status ikke bare involverer én sosial rolle, men en hel rekke ulike roller. Dette settet av komplementerende roller og relasjoner som en person er involvert i når hun eller han har en spesiell sosial status, betegner Merton som *role-set* (rollesett). De ulike rollene innenfor et rollesett relaterer innehaveren av en sosial status til ulike andre roller og statusinnehavere. Som eksempel bruker Merton (1957) statusene som student og lærer på en medisinskole. Studentens status omfatter ikke bare rollen som student vis-à-vis lærerne, men også en rekke roller i forhold til andre studenter, sykepleiere, sosialarbeidere, teknikere og andre. Lærerens rollesett omfatter relasjoner til kolleger, skolens ledelse, foreninger i fagmiljøet osv. Et rollesett skiller seg fra såkalte *multiple roles* som brukes når en person forener flere sosiale statuser (for eksempel når en person samtidig er lærer, far, ektemann og partimedlem). Merton ser det som en viktig analytisk utfordring at det kan være mange ulike forventninger og interesser knyttet til relasjonene innenfor et rollesett som noen ganger også kan stå i konflikt med hverandre. Mertons diskusjon av sosiale roller peker på en rekke aspekter som danner grunnlaget for et ganske komplekst bilde av sosiale roller, identiteter og statuser. I en studie om interaksjon i helsekonsultasjoner diskuterer Sarangi (2010) flere aspekter ved det komplekse forholdet mellom ulike roller og noen interaksjonsbaserte tilnærminger, som Goffmans (1981) *participant framework* og Zimmermans (1998) *discourse identity*. Han argumenterer for at roller – med den sosiale kompleksiteten de innebærer – kan operasjonaliseres på et sosialt-interaksjonelt nivå i diskursen.

Sarangi (2010) analyserer operasjonaliseringen av roller og relasjonene mellom ulike roller på interaksjonsnivå. Analyse materialet stammer fra ulike helsekonsultasjoner og viser den sosiale og språklige interaksjonen mellom flere deltakere. Strukturelt er avistekstene om situasjonen til de samiske språkene ganske forskjellige fra disse interaksjonene. Ved avistekstene i vårt tilfelle handler det ikke om direkte verbal interaksjon ansikt til ansikt mellom flere deltakere der en kan tilskrive aktører som er til stede og deltar i interaksjonen, ulike *participant roles* (Goffman 1981; Levinson 1983, 1988), men også i dette materialet operasjonaliseres relasjonene mellom de ulike sosiale rollene.

La oss se litt mer på de forskjellige rollesettene som inngår i avistekstens representasjon av språksituasjonen. Med sin status som global organisasjon under FNs tak har UNESCO et rollesett som omfatter mange ulike relasjoner til blant annet FN, regjeringer og nasjonalstater, offentligheten og media rundt hele verden, kulturinstitusjoner, ikke-statlige organisasjoner, forskere og ikke minst de folkegruppene som UNESCO er spesielt interessert i å beskytte og bevare. Dermed omfatter UNESCOs rollesett både store enheter på globalt nivå og små grupper og individer på lokalt nivå.

Statusen til den samiske språkeeksperten innebærer roller i forhold til det samiske samfunnet, til vitenskapsverden, til mediene, politikere, språkaktivister og organisasjoner som UNESCO som er aktive innenfor det samme fagfeltet.

Ved å sammenligne utsagn og posisjoner fremhever artikkelforfatterne i alle tre artikler rollene til UNESCO og fageksperten og relasjonene mellom disse.

Men artiklene tar opp noen flere roller. Begge de norskspråklige artiklene gjengir den følgende vurderingen av språkatlasets betydning for ulike deler av samfunnet:

- (4) Magga mener atlasen er et viktig bidrag, både i det norske og det samiske samfunnet.
 - Det bevisstgjør folk på at det er en reell mulighet for at språket vårt vil forsvinne. Det er også en påminnelse til myndighetene om at enkelte språk befinner seg i en skjør situasjon. En slik påminnelse vil føre til at myndighetene kan fokusere på tiltak som skole og utdanning, sier Magga. (Sågat, 9.1.2010)

Her gjengir artikkelforfatteren fagekspertens utsagn om språkatlasets effekter. De forskjellige aktørene som nevnes her, er *det norske og det samiske samfunnet, folk og myndighetene*. Eksperten fremhever rolle-relasjonen mellom UNESCO som produsent av språkatlasen og det norske og det samiske samfunnet. Effekten som beskrives her, er at UNESCO

gjennom atlaset *bevisstgjør folk* om muligheten for at det samiske språket kan forsvinne. På grunn av sin status nyter UNESCO stor autoritet, noe som gjør at institusjonen kan få oppmerksomhet hos mange folk og ulike andre institusjoner og makthavere. Dermed har organisasjonen også autoritet til å bruke atlaset som *en påminnelse til myndighetene* om å forbedre språkbevaringstiltak. Diskursen om truede språk og språksituasjonen med de ulike fremstillingsmidlene som aktørene velger, har altså også som effekt og formål å appellere til og håndtere ansvaret som er knyttet til de enkelte rollene som er involvert i prosessen.

Men effektene kan være annerledes innenfor noen andre rolle-relasjoner. Merton (1957: 111) fremhever at “processes [have] designated effects for designated parts of the social structure”. Dette innebærer at det kan oppstå konflikter mellom forskjellige roller innenfor det samme rollesettet når visse effekter og interesser i en kommunikasjonsprosess påvirker ulike relasjoner i rollesettet på forskjellige måter.

Slike konflikter mellom ulike konsekvenser av en kommunikasjonsprosess kommer også frem i diskusjonen om de samiske språkenes situasjon. UNESCOs forutsigelser og varsler i den nye utgaven av språkatlasen (Moseley 2010) har blitt mottatt med både ros, sorg og kritikk i Norge. Etter at atlasen ble publisert, har det kommet en del bidrag fra forskjellige kanter og med forskjellige meninger om temaet i form av radiointervju, avisartikler, leserinnlegg eller innlegg i diskusjonsforum på internett. Inger Johansen henviser i flere mediebidrag til både ytringenes rekkevidde og UNESCOs ansvar ovenfor de involverte gruppene (f.eks. Larsen 2009; Mariussen 2009). Rasmussen (2007) peker på generelle vanskeligheter ved å måle en språksituasjon og stiller spørsmål ved hvor pålitelige og representative globale modeller kan være for å måle den språksosiologiske situasjonen i samiske lokalsamfunn. Diskusjonen om UNESCOs språkatlas og ulike andre vurderinger av språksituasjonen som har foregått blant involverte talere, forskere og offentligheten i Norge, viser at den globale diskursen med dens diskursive praksiser og ulike involverte rollesett påvirker den lokale og nasjonale diskursen om språkenes situasjon, blant annet ved å styre agendaen og å fremkalle reaksjoner.

Intertekstualitet og kontekstualisering

Kontekstualiseringen som skjer gjennom de forskjellige rollesettene, forsterkes gjennom noen andre språklige valg. I de norskspråklige teksteksemplene (1) og (2) kommer dette frem gjennom bruken av metaforer. I ingresstekstene og i de øvrige delene av artiklene finner vi metaforiske uttrykk som *samisk vil dø ut, nordsamisk vil overleve, verdens utrydningstruede språk, det samiske språket har vokst, de sterkeste samiske språkene* osv.

Det er svært vanlig å bruke slike metaforer i denne konteksten. I avistekstene bidrar metaforene til å kontekstualisere og bygge opp konkrete tekstuelle rammer.

I klassikeren *Metaphors we live by* stadfester Lakoff og Johnson (1980) at metaforer er til stede overalt i hverdagslivet, ikke bare i språket, men også i tanker og handlinger. Metaforer er dermed ikke bare en poetisk uttrykksmåte, men en vesentlig del av språkets meningspotensial. De er knyttet til et tett nettverk av ideer, assosiasjoner, konseptuelle mønstre, holdninger og erfaringer. Den mest karakteristiske lingvistiske egenskapen til metaforer er polysemi. Et uttrykk i teksten refererer til flere forskjellige betydninger. Polysemien innebærer et stort og dynamisk potensiale for å lage betydninger i diskursen.

På grunn av sin polyseme karakter kan metaforer brukes som verktøy for å kontekstualisere og å etablere betydningsrammer i tekstene. Metaforer fungerer aldri uten kontekst, men trenger stabilisering gjennom konteksten. Bare sammen med konteksten produserer metaforer nye betydninger (Maasen og Weingart 2000). Når to forskjellige semantiske felt knyttes sammen gjennom systematisk bruk av metaforer, har taleren eller skriveren muligheten til å referere til en annen diskurs og bruke den som ressurs i de egne ytringene. I diskursen kan ulike metaforer relateres til hverandre og til diskursdeltakernes liv og erfaringer (Cameron 2010).

De metaforiske uttrykkene i disse tekstene har opphav i det samme semantiske feltet, nemlig diskursen om biodiversitet. Det er vanlig retorisk praksis å bruke slike metaforer når vi snakker om truede språk. Muehlmann (2007), som befatter seg med språklig diversitet, internasjonale institusjoner og biodiversitets-diskursen, fremhever at ordet *biodiversity* har gjennomgått en signifikant metaforisk ekspansjon inn i andre domener. Hun argumenterer for at trusselen mot språklig mangfold konstrueres på en lignende måte og tilskriver de samme rollene til de involverte aktørene.

Når det gjelder å formidle kunnskap i ekspertdiskurser har spesielt analogier mellom biologi og samfunn en lang tradisjon (jf. bidragene i Maasen et al. 1994). At dette også er tilfellet i autoritetenes og ekspertenes diskurs om den usikre situasjonen som verdens språklige mangfold befinner seg i, er altså intet unntak.

I de tre eksempeltekstene kan vi se at metaforbruken har en strukturerende funksjon, både internt i tekstene og intertekstuel:

Internt i tekstene sørger valget av disse metaforene for leksikalsk kohesjon (jf. Goatly 2011). Med utgangspunkt i overskriften, *Samisk vil dø ut*, danner metaforiske uttrykk fra det leksikalske feltet rundt biodiversitet, liv og død en ledetråd gjennom tekstene. *Dø ut* kontrasteres med *overleve* og etter hvert kompletteres bildet med flere uttrykk fra det samme

leksikalske feltet: *utrydningstruet*, *sterk* eller *vokse*. Dermed spiller valget av disse metaforiske uttrykkene en sentral rolle for betydningen av tekstene i sin helhet.

Intertekstuelte knytter disse metaforene tekstenes innhold opp til en annen diskurs, nemlig diskursen om biologisk mangfold. Også biodiversitetsdiskursen involverer en rekke rollesett som på globalt nivå omfatter mange av de samme aktørene og sosiale relasjonene som språkdiskursen: blant annet internasjonale organisasjoner, ikke-statlige organisasjoner, regjeringer og politikere, forskere og fagekspertter. Biodiversitetsdiskursen har etablert en vidt utbredt oppfatning om ansvar for verdens biologiske mangfold og truede arter. Ansvar knyttes til ulike sosiale roller. Ved å bruke biodiversitets-metaforene appellerer aktørene i diskursen om språksituasjonen også til dette ansvaret. Dermed tjener metaforbruken også håndteringen av spørsmålet om hvem som har ansvar for å bevare språkene. I disse tekstene forsterker metaforbruken også presentasjonen av UNESCOs rolle som global forsvarer av verdens biologiske, kulturelle og språklige arv og mangfold.

Vi ser at flere ulike språklige valg i de to norskspråklige medietekstene bidrar til å styrke og understreke UNESCOs posisjon: valg av overskriften, tekstoppbygging og metaforbruk. Den samiskspråklige artikkelen er derimot bygget opp på en måte som fremhever den samiske fagekspertens posisjon på en mye sterkere måte. Dette vises også i valget av overskrift. I motsetning til de to norskspråklige artiklene er heller ikke biodiversitetsmetaforen representert på en like sterk måte. Men artikkelforfatteren gjør et annet intertekstuelte valg som bidrar til å styrke den samiske fagekspertens posisjon. Et sentralt motiv som strekker seg gjennom hele teksten er tidsperspektivet. I overskriften presenterer forfatteren fagekspertens utsagn *Giella ii jávkka 100 jagis* ('Språket forsvinner ikke om 100 år'). 100-årsperspektivet tas opp to ganger til i teksten. Teksten avslutter med konklusjonen i (5):

- (5) [...] sámeigiella, erenomačit davvi-sámeigiella sáhhtá seailut guhkkit go čuohte jagi.
'[...] det samiske språket, især det nordsamiske språket kan bevares lengre enn hundre år.'

Ved å fremheve dette 100-årsperspektivet refererer fageksperten og artikkelforfatteren ikke bare til perspektivet som UNESCO presenterer. De bygger også en referanse til Knut Hamsuns (1904 [1999]) dikt *Om hundrede Aar er alting glemt* som det ofte henvises til i omtaler av norsk kultur og språk. Gjennom denne referansen forsterkes rolle-relasjonen mellom fageksperten og det norske storsamfunnet og ekspertens autoritet. Ved å henvise til paralleller mellom situasjonen til det samiske og det

norske språket og samfunnet på denne måten, peker artikkelforfatteren og fageksperten på at problemet ikke bare angår det samiske samfunnet, men at det som også har betydning for det norske storsamfunnet.

3. Konklusjoner

De tre artiklene som jeg har analysert i denne studien, presenterer stort sett den samme informasjonen om den truende samiske språkdøden og muligheten for at de samiske språkene bevares. Likevel representerer de tre tekstene situasjonen på ulike måter, slik at overskriftene nesten motsier hverandre og fremstiller situasjonen i et optimistisk og et pessimistisk perspektiv.

Analysen av medietekstenes strukturelle oppbygging og andre språklige virkemidler viser at disse på ulike måter involverer og representerer ulike sosiale roller. Hver av aktørene som er representert i tekstene, har en sosial status som involverer et rollesett med en hel rekke sosiale roller og relasjoner til andre aktørers, persons og gruppers roller. Her viser det seg at det i mangfoldet av sosiale roller og relasjoner som er involvert gjennom de ulike rollesettene, kan oppstå konflikter, især mellom globale og lokale interesser, om håndtering av ansvar for språkbevaring og om forskjellige syn på språk: som morsmål eller hjertespråk, som nasjonal eller etnisk identitetsmarkør, som kulturarv eller (i ånden av Sapir-Whorf-hypotesen) som verdifull ressurs for kunnskap om menneskets natur, tankemåter og forståelse av verden. Alle disse perspektivene på språk kan stå som gode argumenter for å bevare det språklige mangfoldet. Men avhengig av sosiale roller og relasjoner kan de ha ulik relevans for de involverte personene og gruppene på lokalt eller globalt nivå.

I den polyfone fremstilling av situasjonen kommer ulike sosiale roller og interesser til uttrykk, spesielt gjennom stemmen til den globale organisasjonen UNESCO og den samiske fageksperten. I hver av de tre tekstene viser artikkelforfatternes journalistiske stemme en nærhet til en av de to posisjonene.

Med hensyn til forholdet mellom de ulike rollesettene, posisjonene og interessene som er involvert i språksituasjonen, er det viktig å understreke at medietekstenes representasjoner ikke er nøytrale. Fremstillingen av trusler mot språkene er del av en diskursiv praksis som er påvirket av et mangfold av interesser og involverte sosiale roller.

Alvoret i språksituasjonen er likevel ikke konstruert. Pietikäinen et al. (2010: 2) prøver å gi saklig vurdering av situasjonen til språkene på Nordkalotten:

“[...] – and despite the numerous language revitalization activities – these languages are endangered, in terms of the number of speakers, variety of domains of language use and skills in using them.”

Språkdøden er ikke et sikkert faktum, men situasjonen er alvorlig for mange av språkene i Nord-Norge og på Nordkalotten. Representasjoner av språksituasjonen, som i disse tre medietekstene, er en fast bestanddel av den sosiolingvistiske virkeligheten. De bidrar til å fremme eller presentere enkelte personers, grupper eller institusjoners interesser, men de spiller også en vesentlig rolle i forhandlingen av ansvaret som er knyttet til de ulike sosiale rollene som er involvert i språksituasjonen.

Medietekster

- ‘- Samisk vil dø ut.’ *NRK Sámi Radio*, 6.1.2010.
(http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.6934740)
- ‘- Samisk vil dø ut.’ *Ságat*, 9.1.2010.
- ‘- Giella ii jávkka 100 jagis.’ *NRK Sámi Radio*, 6.1.2010.
(http://nrk.no/kanal/nrk_sapmi/ardna/1.6933306)
- ‘- Giella ii jávkka 100 jagis.’ *Ávvir*, 6.1.2010.

Referanser

- Austin, Peter K. og Julia Sallabank. 2011. ‘Introduction,’ i Peter K. Austin og Julia Sallabank (red.), *The Cambridge handbook of endangered languages*, Cambridge University Press, Cambridge, 1-24.
- Bakhtin, Mikhail. 1934 [1981]. ‘Discourse in the novel,’ i Michael Holquist (red.), *The dialogic imagination. Four essays by M. M. Bakhtin*, University of Texas Press, Austin, 259-422.
- Blommaert, Jan. 2001. ‘The Asmara declaration as a sociolinguistic problem: Reflections on scholarship and linguistic rights,’ *Journal of Sociolinguistics* 5.1, 131-155.
- Boas, Franz. 1911 [1938]. *The mind of primitive men*, Macmillan, New York.
- Cameron, Lynne. 2010. ‘The discourse dynamics framework of metaphor,’ i Lynne Cameron og Robert Maslen (red.), *Metaphor analysis. Research practice in applied linguistics, social sciences and the humanities*, Equinox, London, 116-146.
- Duchêne, Alexandre og Monica Heller (red.). 2007. *Discourses of endangerment. Ideology and interest in the defence of languages*. Continuum, London.
- Errington, Joseph. 2003. ‘Getting language rights: The rhetorics of language endangerment and language loss,’ *American Anthropologist* 104.4, 723-732.
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing discourse: Textual analysis for social research*, Routledge, London.
- Goatly, Andrew. 2011. *The language of metaphors*, 2. utgave, Routledge, London.
- Goffman, Erving. 1981. *Forms of talk*, Blackwell, Oxford.
- Hamsun, Knut. 1904 [1999]. ‘Om hundrede Aar er alting glemt,’ i *Det vilde kor*, Gyldendal, Oslo, 59.

- Heller, Monica og Alexandre Duchêne. 2007. 'Discourses of endangerment: Sociolinguistics, globalization and social order,' i Alexandre Duchêne og Monica Heller (red.), *Discourses of endangerment. Ideology and interest in the defence of languages*, Continuum, London, 1-13.
- Hill, Jane. 2002. "'Expert rhetorics" in advocacy for endangered languages: Who is listening, and what do they hear?' *Journal of Linguistic Anthropology* 12.2, 119-133.
- Irvine, Judith T. og Susan Gal. 2000. 'Language ideology and linguistic differentiation,' i Paul V. Kroskrity (red.), *Regimes of language. Ideologies, politics, and identities*, School of American Research Press, Santa Fe, 35-83.
- Jaffe, Alexandra. 2007. 'Discourses of endangerment: Contexts and consequences of essentializing discourses,' i Alexandre Duchêne og Monica Heller (red.), *Discourses of endangerment. Ideology and interest in the defence of languages*, Continuum, London, 57-75.
- Lakoff, George og Mark Johnson. 1980. *Metaphors we live by*, University of Chicago Press, Chicago.
- Larsen, Dan Robert. 2009. Samisk på Unescos truet liste. *NRK Sámi Radio*, 3.4.2009. http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.6554384
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Levinson, Stephen C. 1988. 'Putting linguistics on a proper footing: Explorations in Goffman's concepts of participation,' i Paul Drew og Anthony Wootton (red.), *Erving Goffman: Exploring the interaction order*, Northeastern University Press, Boston, 161-227.
- Maasen, Sabine, Everett Mendelsohn og Peter Weingart (red.). 1994. *Biology as society, society as biology: Metaphors*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Maasen, Sabine og Peter Weingart. 2000. *Metaphors and the dynamics of knowledge*, Routledge, London.
- Mariussen, Lina Undrum. 2009. Verdens småspråk dør ut. *Forskning.no*, 3.4.2009. <http://www.forskning.no/artikler/2009/mars/215914>
- Martin, James R. og Peter R.R. White. 2005. *The language of evaluation. Appraisal in English*, Palgrave Macmillan, Houndmills og New York.
- Merton, Robert K. 1957. 'The role-set: Problems in sociological theory,' *The British Journal of Sociology* 8.2, 106-120.
- Merton, Robert K. 1968. *Social theory and social structure*, The Free Press, London og New York.
- Moore, Robert E., Sari Pietikäinen og Jan Blommaert. 2010. 'Counting the losses. Numbers as the language of language endangerment,' *Sociolinguistic Studies* 4.1, 1-26.
- Moseley, Christopher (red.). 2010. *Atlas of the world's languages in danger*. UNESCO Publishing, Paris. Online version: <http://www.unesco.org/culture/en/endangeredlanguages/atlas>.
- Muehlmann, Shaylih. 2007. 'Defending diversity: Staking out of a common global interest?' i Alexandre Duchêne og Monica Heller (red.), *Discourses of endangerment. Ideology and interest in the defence of languages*, Continuum, London, 14-34.

- Nerlich, Brigitte og Christopher Halliday. 2007. 'Avian flu: The creation of expectations in the interplay between science and the media,' *Sociology of Health and Illness* 29.1, 46-65.
- Pietikäinen, Sari, Leena Huss, Sirkka Laihiala-Kankainen, Ulla Aikio-Puoskari og Pia Lane. 2010. 'Regulating multilingualism in the North Calotte: The case of Kven, Meänkieli and Sámi languages,' *Acta Borealia* 27.1, 1-23.
- Rasmussen, Torkel. 2007. 'Hvordan måler man en språksituasjon?,' i Tove Bull, Jurij Kusmenko og Michael Rießler (red.), *Språk og språkforhold i Sápmi*, Berlin.
- Sapir, Edward. 1921. *Language: An introduction to the study of speech*, Harcourt, Brace & Co., New York.
- Sarangi, Srikant. 2010. 'Reconfiguring self/identity/status/role: The case of professional role performance in healthcare encounters,' i Giuliana Garzone og James Archibald (red.), *Discourse, identities and roles in specialized communication*, Peter Lang, Bern, 33-57.
- White, Peter R.R. og Elizabeth A. Thomson. 2008. 'The news story as rhetoric: Linguistic approaches to the analysis of journalistic discourse,' i Elizabeth A. Thomson og Peter R.R. White (red.), *Communicating conflict. Multilingual case studies of the news media*, Continuum, London.
- Whorf, Benjamin Lee. 1939 [1956]. 'The relation of habitual thought and behaviour to language,' i John B. Carroll (red.), *Language, thought, and reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf*, The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, New York, 134-176.
- Zimmerman, Don. 1998. 'Identities, context and interaction,' i Charles Antaki og Sue Widdicombe (red.), *Identities in talk*, Sage, London, 87-106.